

УДК 321.7(477):1(092)(470)

О. В. Бичков'як
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії імені В. Г. Скотного
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПОГЛЯДІВ С. Л. ФРАНКА

В Основному Законі України зазначено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». А значить, демократичний устрій є таким самим важливим поняттям для нашої держави, як і незалежність, і суверенітет. Ми на сьогодні можемо сказати, що наша демократія недосконала, вибіркова, специфічна тощо, однак немає сумніву в тому, що демократія є змістом руху нашої країни вперед, запорукою її існування, тобто зрозуміло, що рух до демократичної системи цінностей нині є пріоритетним. Але куди ми рухаємось і якими мають бути духовні орієнтири на шляху до омріяної демократії? Саме про духовні основи демократичного суспільства (з точки зору С.Л. Франка) йтиметься у статті.

Влучно висловився колись Уїнстон Черчилль: «Повсюди доводиться чути, що демократія – найгірший спосіб керівництва державою, однак усі інші способи, що колись були випробувані людьми, є ще гіршими». Тому тема, на нашу думку, є на часі, оскільки на сьогодні спостерігаємо як спроби впровадження демократичної системи в життя українського суспільства, так і певні складнощі із реалізацією цього завдання. Наш рух до демократичної системи має свої конкретні риси. Інколи не зовсім приглядні й позитивні. Але «конкретна держава обирає свій тип демократії шляхом розв'язання дилем, пов'язаних із її власною історією, геостратегічним становищем, природними та людськими ресурсами. Демократія дедалі чіткіше проявляється як об'єктивна закономірність світового політичного розвитку» [1].

У контексті цієї теми можна виділити окремі блоки проблем, розроблених як у вітчизняній, так і у світовій філософській думці. Так, про демократичні перетворення в Україні пише низка авторів, зокрема Н. Латигіна, М. Юрій, В. Паламарчук, О. Литвиненко, Ю. Лисенко, О. Чижова, А. Колодій та ін. Також треба наголосити на низці праць, присвячених духовним основам сучасного українського суспільства, зокрема на роботах О. Целякової, К. Швердіна, М. Пірен, В. Ребало, І.В. Гребешева й ін. Про політико-соціальні погляди С.Л. Франка теж написано чимало, насамперед у роботах С. Левицького, В. Зеньковського, К. Амелиної, Г. Аляєва, Є. Некрасової, Л. Дементьєвої, А. Архангельської, О. Чернокова, Д. Барінова, прот. І. Біягова та ін.

Мета статті – аналіз соціально-політичних поглядів С.Л. Франка з метою використання їх для прискорення демократичних перетворень у сучасному українському суспільстві.

Досвід різних держав, у тому числі й України, засвідчує, що становлення демократії – процес доволі тривалий та інколи досить болісний. Однак, незважаючи на всі проблеми, що постають у межах демократичної форми організації суспільства, його державно-політичного устрою, саме влада народу найкраще справляється з викликами сучасності. Специфіка демократичних перетворень в Україні доволі дуалістична: з одного боку, народовладдя є символом жаданого майбутнього, а з іншого – суспільні інститути й ЗМІ, практика участі населення у виборах співіснують із розчаруванням у демократичному реформуванні. Й однією з головних економічних перешкод демократичного розвитку на сьогодні є відсутність середнього прошарку суспільства, малозабезпеченість більшої частини населення. А майбутнє демократії в країні, як відомо, пов'язане з розвитком її економіки [1]. Також більшість дослідників однастайні в тому, що стабільність демократії залежить від широкої підтримки громадян. Громадянське суспільство не може бути просто запозичене, воно має формуватися на основі традиційної культури, з огляду на економічний і політичний розвиток країни, зростання добробуту й самосвідомості народу. Адже демократія виходить із цінності кожної людини, тому прагне, незалежно від багатства й таланту, до створення цивілізованих умов життя для всіх громадян, а не лише для «привілейованих». Гадаємо, що в сучасному суспільстві ніхто вже не ставить під сумнів цінність окремого індивіда та особистість розглядається як носій і творець духовних цінностей. Саме таке бачення є основою і змістом культури й метою демократичного суспільства. Особистість тут священна сама по собі, та за аксіому прийнято вважати той факт, що «людина повинна завжди розглядатися як мета й ніколи – як засіб». І демократія, і лібералізм як один із її етапів своєю найвищою метою бачать служіння особистості, її свободі та розвитку. Адже особистість насамперед потребує недоторканності й свободи. Як саме можливо на практиці реалізувати ці ідеї?

Відомий російський філософ С.Л. Франк, праці якого давно визнані класичними, чий старання на

філософській ниві ми з повним правом можемо назвати виявом мудрості та якого заслужено вважають найталановитішим представником російського релігійно-філософського ренесансу, намагався вирішити ці питання. І деякі його міркування актуальні для нас і сьогодні, особливо в такий бурхливий час суспільних перетворень і змін. Адже основною рисою соціально-політичної думки С.Л. Франка є прагнення встановити баланс між інтересами окремої людини й суспільства загалом. Чому автора зацікавили політичні погляди саме С.Л. Франка? На це є низка причин. По-перше, доля російського мислителя склалася так, що він свого часу перебував в епіцентрі становлення європейської демократії сучасного типу, тому на власні очі міг оцінити та відчутти всі її переваги й недоліки. Однак, не будучи повністю інтегрованим у європейське суспільство, він зміг побачити її «збоку», певним «поглядом спостерігача». І побачив обмеженість політики як такої, тому й обґрунтував необхідність духовних начал життя. Поєднання філософського таланту, масштабу особистості із значущістю історичних подій, пережитих С.Л. Франком, надає особливої ваги його досвіду, робить його цікавим як у плані дослідження історії російської суспільно-політичної думки та філософії, так і для розуміння того, що відбувається в сучасному соціальному, політичному й духовному житті нашого суспільства.

С.Л. Франк, як і більшість релігійних мислителів, значну увагу приділяв виявленню, актуалізації та осмисленню етичних норм, установок і принципів у сфері політики й соціальних трансформацій соціуму. Його ідеї ґрунтуються на твердому й незламному переконанні, що соціальна активність кожної людини, моральний подвиг, плідне духовне життя надають можливість реального впливу окремо взятої особистості на життя всього багатогранного і складного соціуму. Цю тезу російського мислителя про соціальну активність як важливу складову становлення демократії підтверджують і сучасні дослідники громадянського суспільства в Україні.

Вирішивши для себе на рівні методології та гносеології проблему співвідношення «я», «ти» й «ми», С.Л. Франк використовує ці напрацювання у своїй соціальній теорії. Виходячи з них, він негативно ставиться до колективізму, який тисне на особистість. Будь-яка диктатура, на його думку, суперечить свободі, а божественна єдність не може існувати без свободи, вона вільна сама по собі. Тому С.Л. Франк одразу ставить невтішний діагноз соціалізму: «Соціалізм у своєму основному соціально-філософському задумі – замінити індивідуальну волю колективною ... поставивши на місце окремої особистості буття «колективу», є безглуздою ідеєю, що порушує основний непереборний принцип громадськості та може привести

до паралічу й розкладання суспільства. Він оснований на шаленій і блюзнірській мрії, що людина заради планомірності та впорядкованості свого господарства і справедливого розподілу господарських благ здатна відмовитися від своєї свободи, від свого «я» і стати повністю й без залишку гвинтиком суспільної машини. Фактично він не може привести ні до чого іншого, окрім розгнужаного самодурства деспотичної влади й отупілої пасивності чи тваринного бунту своїх підлеглих. Шляхом морального виховання особистості, приборкання темних, корисливих, хаотичних жадань людини, через виховання, педагогіку і християнську місіонерську діяльність можна прийти до процесів перетворення соціуму й усього світу» [6, с. 239].

Розвиненість демократії С.Л. Франк убачав у свободі й творчому перетворенні дійсності. Він схиляє суспільство до думки, що будь-який політичний процес, незважаючи на його численні причини та особливості, усе ж повинен базуватися на певних духовних цінностях. А для настання демократії необхідні духовні й соціальні основи. Філософ називає найбільш важливі аспекти розвитку демократії: 1) людина – носій і творець духовних цінностей; особистість – священна; людина має завжди розглядатися як мета й ніколи – як просто засіб; 2) суспільство повинно мати почуття відповідальності перед Богом, без якої народ не здатний до демократії й погубить її; 3) особистість вимагає недоторканності та свободи; 4) будь-яка диктатура – однаково аморальна й неприпустима; 5) людина – завжди вища за державу; людина підпорядкована лише одному верховному судді – Богу; 6) думка й совість не можуть перебувати під владою людей; 7) політики мусять керуватися інтересами народного блага; 8) рівноправність і народовладдя – основа державного управління; 9) моральна неприпустимість господарської експлуатації та соціальних привілеїв; 10) забезпечення умов вільного, розумного й гідного життя [5, с. 69–72].

А перед політиками С.Л. Франк поставив завдання: активізувати суспільну свідомість у дусі демократичних ідеалів суспільства, де кожній людині й соціуму загалом належить не просто духовно вдосконалюватися, а брати активну участь у затвердженні добра та витісненні зла зі світу. Філософ зазначав, що тільки через зміцнення соборності, розвиток громадянського суспільства, поваги прав і свобод громадян, за допомогою духовної боротьби й моральної досконалості кожної людини політика християнської любові здатна взяти гору в суспільстві загалом. Незважаючи на зло, корупцію, цинізм, несправедливість, безпринципність, які з найбільшою силою виявляються насамперед у сфері політичної діяльності, позиція, котру пропонує С.Л. Франк, усе ж не тра-

гічно-споглядальна, не панічна, а активно-діяльна й вольова, основана на християнських принципах любові. Свобода, демократія, соборність, всеєдність, творчість, мораль – такі культурні блага в політичній концепції філософа. Мислитель створює власну філософську концепцію, «у якій основні висновки зосереджені на духовності як основі людського буття» [2, с. 162].

Найглибше коріння всіх людських трагедій і криз С.Л. Франк убачав у духовній порожнечі людини і як результаті – у безглузді людського буття. У праці «Політика та ідеї» він пише: «Особистість завжди стоїть вище за державу, і жодна держава не може дивитись на неї лише як на інструмент. У цьому стосунку будь-яка диктатура, від кого б вона не йшла і якими аргументами не користувалась би, однаково аморальна та неприпустима. Право має слугувати забезпеченню свободи, і будь-який порядок, що вбиває свободу, є протиправним і незаконним» [5, с. 70].

Для політичної зміни суспільства, уважає С.Л. Франк, необхідні духовні основи, етична культура й напружена духовна боротьба. «Християнська моральна установка: творити добро, вливати у світ силу добра й настільки ж невинно боротися з гріхом, злом, невлаштованістю світу, з діючими в ньому силами руйнування» [2, с. 165].

Тобто, виходячи з основних ідей С.Л. Франка, до етичних принципів у політиці можна зарахувати ідею відповідальності кожної людини перед Богом, Церквою, ближнім і Вітчизною, насамперед це духовна спрямованість до Правди Божої, що виявляється у відповідальності перед Творцем за священну місію – боротьба зі злом на землі. «Християнство є релігією людської особистості, релігією персоналістичною й антропологічною» [7, с. 577].

Демократичний устрій в Україні на сьогодні є пріоритетним напрямом розвитку суспільства. На шляху до побудови такого устрою, де людина й держава існують у певній гармонії та взаємно допомагають одна одній, треба використати всі наявні теорії та концепції, котрі колись були враховані країнами, які нині позиціонують себе як осердя демократичної системи. Одним із теоретиків демократії можна назвати й С.Л. Франка. Його напруження з цієї теми можуть бути корисними для нас, адже філософ наполягає, що провести політичні реформи та економічні перетворення й тим самим трансформувати суспільство неможливо без духовних цінностей, аскетизму, без любові, безкорисливості, працьовитості та довіри один до одного. С.Л. Франк чітко усвідомлював, що християнська аскеза прагне до збагачення світу, піднесення його на новий, більш високий щабель життя, змінений, «теофанічний». Це особливо співзвучно сьогодні для українського суспільства, адже українці завжди були глибоко віруючою на-

цією, і релігійним аспектом у цьому випадку не можна нехтувати.

Основою його політичних поглядів було переконання, що вихід суспільства із кризи лежить на шляхах духовного відродження людини, а значить, і всього соціуму. Кінцевий соціальний зміст релігійної віри в Бога, на думку філософа, полягає в забезпеченні духовно-ціннісних передумов спільного життя людей. Політика є сполучною ланкою між релігією, філософією й соціологією. Внутрішня структура політичного життя повинна включати в себе питання духовності, моралі, релігійних цінностей, сенсу людського життя, політичної культури і процесу політичної участі у вирішенні суспільно значущих проблем людства.

Література

1. Особливості становлення демократії та впровадження демократичних цінностей в Україні й світі // Віче. – 2010. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2183/>.
2. Невлева И.М. Философия культуры С.Л. Франка / И.М. Невлева. – Спб. : Алетейя, 2007. – 236 с.
3. Франк С.Л. Духовные основы общества. Введение в социальную философию / С.Л. Франк. – М. : Республика, 1992 – 511 с.
4. Франк С.Л. Крушение кумиров / С.Л. Франк // Франк С.Л. Сочинения / С.Л. Франк. – М. : Правда, 1990. – с. 113–161.
5. Франк С.Л. Политика и идеи / С.Л. Франк // С.Л. Франк. Сочинения / С.Л. Франк. – М. : Правда, 1990. – с. 65–76.
6. Франк С.Л. Свет во тьме // С.Л. Франк. – М. : Социум., 2011. – 256 с.
7. Франк С.Л. С нами Бог / С.Л. Франк // Реальность и человек / сост. и предисл. А.С. Филоненко. – М. : АСТ, 2003. – 750 с.

Анотація

Бичков'як О. В. Формування демократичного суспільства в Україні: актуальність поглядів С. Л. Франка. – Стаття.

У статті розглянуто демократичні засади формування сучасного українського суспільства та зроблено спробу окреслити проблеми й перешкоди, які долає наша країна на цьому шляху. Визначено, що демократія є найзатребуванішою формою політичного устрою суспільства, яка надає людям можливість не тільки обирати керівників, а й контролювати владу. Обґрунтовується, що, незважаючи на всі проблеми, що постають у межах демократичної форми організації суспільства, його державно-політичного устрою, саме влада народу найкраще справляється з викликами сучасності. Авторка робить спробу використати політичні погляди С.Л. Франка як одну з альтернатив подолання труднощів у становленні демократичного ладу, його засад і впровадження їх на практиці. З'ясовано, що свобода та вільний розвиток особистості є необхідною умовою функціонування демократичного суспільства. Позиція С.Л. Франка з цього приводу активно-діяльна й вольова, основана на християнських принципах любові. Свобода, демократія, соборність, всеєдність, творчість, мораль – такі культурні блага в політичній концепції С.Л. Франка.

Ключові слова: політика, демократія, лібералізм, колектив, суспільство, особистість, свобода, розвиток.

Аннотация

Бичковьяк Е. В. Формирование демократического общества в Украине: актуальность взглядов С. Л. Франка. – Статья.

В статье рассмотрены демократические принципы формирования современного украинского общества и сделана попытка обозначить проблемы и препятствия, которые преодолевает наша страна на этом пути. Определено, что демократия является самой востребованной формой политического устройства общества, что дает возможность людям не только выбирать руководителей, но и контролировать власть. Обосновывается, что, несмотря на все проблемы, возникающие в рамках демократической формы организации общества, его государственно-политического устройства, именно власть народа лучше справляется с вызовами современности. Автор делает попытку использовать политические взгляды С.Л. Франка как одну из альтернатив преодоления трудностей в становлении демократического строя, его принципов и внедрения их на практике. Выяснено, что свобода и свободное развитие личности является необходимым условием функционирования демократического общества. Позиция С.Л. Франка по этому поводу активно-деятельная и волевая, основанная на христианских принципах любви. Свобода, демократия, соборность, всеединство, творчество, мораль – такие культурные блага в политической концепции С.Л. Франка.

Ключевые слова: политика, демократия, либерализм, коллектив, общество, личность, свобода, развитие.

Summary

Bychkovyuk O. V. Formation of a democratic society in Ukraine: the relevance of view S. L. Frank. – Article.

This article is describing the democratic principles of the formation modern Ukrainian society and attempt to outline the problems and obstacles that overcomes our country along the way. Determined that democracy is a form of the most demand political structure of society that allows people to choose not only the leaders, but also to control the power. Substantiated, that despite all the problems that arise within the democratic organization of society and its state-political system, people power is best to cope with the challenges of our time. The author attempts to use political views of S.L. Frank as one of the alternatives to overcome the difficulties in the establishment of a democratic system, its principles and their implementation in practice. It was found that the freedom and the free development of personality is a prerequisite for the functioning of a democratic society. Position of S.L. Frank is very active and strong-willed, founded on Christian principles of love. Freedom, democracy, unity, creativity, morality – are cultural benefits in the political concept of S.Franc.

Key words: politics, democracy, liberalism, collective, society, personality, freedom, development.